

A műsák szerény hajlékai – a családi bábszínházak című kiállítás képei a libereci Észak-csehországi Múzeumban

Jaroslav Blecha

A MÚZSÁK SZERÉNY HAJLÉKAI – A CSALÁDI BÁBSZÍNHÁZAK

A libereci *Mateřinka*¹ nemzetközi seregszemléhez kapcsolódva (melyet a professzionális bábszínházak részvételével minden páratlan évben gyerekek számára rendeznek) a Morvaországi Tartományi Múzeum, az Észak-csehországi Múzeum és a Naiv Színház *A múzsák szerény hajlékai – a családi bábszínházak* címmel érdekes kiállítást szentelt a bábtörténet egyik fejezetének.

Az Észak-csehországi Múzeumban rendezett kiállítás a cseh bábművészet egyik sajátos jelenségét, a 20. század első felének családi bábszínházát, s annak is elsősorban vizuális, képzőművészeti oldalát mutatta be közelről a látogatóknak. Elsősorban az ipari úton, nyomtatással készült, cseh eredetű asztali bábjátékok, díszletek és bábok világát láthattuk, mégpedig a Morvaországi Tartományi Múzeum színháztörténeti szakosztálya gyűjteményének legattraktívabb, képzőművészeti szempontból is értékes darabjait. Láthatóak voltak például az 1913 óta megjelentetett, *Cseh művészek díszletei* című kiadvány eredeti, könyvomasos ívei – Rudolf Livora, Josef Wenig, Josef Váchal, Max Boháč, Bohumil Vágner, Josef Skupa, Ota Bubeníček, Ladislav Sutnar² és mások magas színvonalú munkái. A tárlaton néhány jelentős asztali bábszínház is szerepelt, s a látogató készítésük technológiájáról is fogalmat alkothatott. A kiállításon olyan alkotások tűntek fel, mint František Kysela³ munkája, az Aleš Színháza, Aleš Nagyszínháza (Rudolf Livora műve),

„Storch Cseh Bábszínháza” (Vít Skála⁴), az „Artuš Scheiner Bábszínház” (Artuš Scheiner), a „Családi Színházak Díszleteinek” Színháza (Eduard Christián), „Münzberg Cseh Történelmi Dekorációi”-nak Színháza (Svatopluk Bartoš műve), valamint az a ritka-

1 A voltaképpen lefordíthatatlan elnevezés az óvodára („mateřská škola”), s ezáltal a gyermekkorú közönségre utal.

2 Rudolf Livora (1884–1958) festő, grafikus; Josef Wenig (1885–1939) festő, illusztrátor, színpadi képzőművész, jelmeztervező; Josef Váchal (1884–1969) festő, grafikus, illusztrátor, szobrász, költő, író; az expresszionizmus, szimbolizmus, naturalizmus és szecesszió stílusjegyeit mutató, de tökéletesen egyedi művészete a huszadik századi cseh kultúra kiemelkedő teljesítményei közé tartozik; Max Boháč (1882–1957), festő; Bohumil Vágner (1897–1921), festő; Josef Skupa (1892–1957) kiemelkedő bábjátékos, színdarabíró, a Spejbl és Hurvínék Színház (Divadlo Spejbla a Hurvínka) megalapítója; Ota Bubeníček (1871–1962) festő, bábjátékos, elsősorban tájképfestőként volt jelentős; Ladislav Sutnar (1897–1976) formatervező, tipográfus és grafikus, játékokat és használati tárgyakat is tervezett; 1939-től haláláig emigrációban élt.

3 František Kysela (1881–1941) festő, grafikus, színpadi képzőművész.

4 Vít Skála (1883–1967) festő, díszlettervező, színházi rendező.

A kiállítás a cseh bábművészet egyik sajátos jelenségét, a 20. század első felének családi bábszínházát, s elsősorban a vizuális, képzőművészeti oldalát mutatta be a látogatóknak

ságszámba menő avantgárd „Cseh Bábszínház”, amely egy brnói építész, Miroslav Kolář tehetségét dicséri. A fentiekén kívül a tárlat a tradicionalista, iparilag készített, a legjelentősebb cseh cégek által gyártott bábokat reprezentatív válogatásban mutatja be a legrégebbi daraboktól, a Mikoláš Aleš⁵ rajzai nyomán Karel Koblir által megformált, 1912-től gyártott, ún. alešektől kezdve a negyvenes évek végéig működő cégek különböző termékeinek soráig. A kiállítás az ismeretterjesztésnek is szokatlanul nagy hangsúlyt adva idézi fel a korabeli cseh bábszínház és bábjátszás légkörét, nem utolsósorban pedig feleleveníti azt a gazdag repertoárt, amellyel leginkább a gyermekközönséget kívánták megszólítani. A műfaj iránt komolyabban érdeklődő látogatók az autentikus tárgyakon kívül poszterek, fényképek s a nyomtatott színházak és díszletek egy-egy jelentősebb együttesének kísérőszövegei révén is gazdagíthatják ismereteiket. A tárlaton a látogatók játszhattak a bábok másolataival a klasszikus asztali színházban, s kifesthették egy-egy báb vagy díszlet képét. Az érdeklődők megvásárolhatták Jaroslav Blecha *Családi bábszínházak, a múzsák szerény hajlékai* és *Családi bábszínházak, színjátás drótokon* című, pazar kiállítású köteteit.

Történelmi visszpillantás

Az embert időtlen idők óta kísérik azok a valóságos vagy képzeletbeli lényeket, eseményeket és jelenségeket megtestesítő tárgyak, amelyeket némi túlzással báboknak nevezünk. „Éltre keltésük” révén az ember kapcsolatba lépett az elhunyt ősök szellemeivel és az istennel. A bábok és bábszínházak az idők folyamán minden kultúrkörben megjelentek: a legkülönbözőbb helyeken bukkantak fel számos alakban és szerepben.

A cseh bábszínház arculatának kialakulására rendkívüli hatást gyakoroltak a marionettek, tehát a felülről drótokkal irányított, Távol-Keletről származó bábok. Az első cseh marionettjátékosok valószínűleg csak a 18. század utolsó harmadában jelentek meg a színen, de a „nemzeti újjászületés” korában

számuk megsokszorozódott. A bábjátszás önálló, nemzedékről nemzedékre öröklődő mesterséggé vált. Elsősorban a néprétegek szórakozását jelentette, s végül a „hivatalos” színházi fejlődéstől eltérő úton haladt tovább. Az eredetileg nemzetközi jellegű marionettszínház alapvető és kedvező irányú átalakuláson ment át, melynek köszönhetően először lehetett sajátos cseh színházi előadásmódról beszélni. A marionettszínház különös erejű hagyományt teremtett, amelyhez a későbbi fejlődés folyamán a cseh bábszínház minden alakváltozata kötődött valamiképp. A kibontakozóban lévő amatőr bábjátszás (a társulati és a családi egyaránt) a 20. század első felében létezett cseh színház történetének fontos fejezetévé vált. A műkedvelő bábszínház a kezdeti időszakban a vándorszínház scenográfiái s részben „dramaturgiai” gyakorlatát is magáévá tette. Csak ezután került sor a bábszínházi repertoár nagyarányú változására, amely a gyermekkorú közönség irányába tett fordulattal kapcsolódott össze. Az amatőr bábszínházakban számos művelt, a kultúra iránt elkötelezett ember tevékenykedett, akiknek az odaadása a többi művészeti ághoz képest megnövelte a bábszínház presztízsét.

A 20. század első felének családi bábszínháza azt hozta magával, hogy közkedveltségnek örvendő, ipari szinten és műkedvelők által egyaránt készített asztali bábjátékok, bábok, díszletek, kellékek stb. voltak forgalomban, amelyeket előszeretettel népszerűsítettek. Előbb a háztartásokban terjedtek el s voltak gyakori használatban, később pedig ugyanez történt az iskolákban és egyesületekben. A színháztörténészek gyakran csak a gyerekeket szórakoztató játékgári készítményeknek tekintették őket. Bár igaz, hogy a családi bábszínházat az elszánt tradicionalista propaganda, valamint a népművelés is ösztönözte, „éltető forrása” pedig túlnyomórészt a bábok, a színházak, a díszletek és a bábszínház egyéb kellékeinek ipari méretű gyártása volt, a maga módján ez a fejlődést jelentette a cseh bábjátszás új konvencióinak kialakításában.

5 Mikoláš Aleš (1852–1913) festő, grafikus, illusztrátor, a kor cseh képzőművészetének egyik legkiemelkedőbb reprezentánsa.

Végző soron az asztali színházat a családok általában nem gyerekjátékként tartották otthon, hanem „eszközként”, melynek révén a felnőttek bábszínházi előadást mutathatnak be a gyerekeknek. Itt tehát a felnőttek bábjátékos ambíciói öltöttek testet s a művészi módszerekre és célkitűzésekre irányuló aspirációk sem hiányoztak, noha az akkori családi bábjátszást kísérő tömegesség és lelkesültség körülményei között az igazi színházi kreativitással szemben nyilván a mechanikus és a reprodukcióra irányuló tevékenység volt túlsúlyban.

A bábjátszás műfaján belül a családi bábszínház jó minőségű képzőművészeti produktumok nagy mennyiségét hozta magával, elterjedésüket pedig a bábszínház repertoárjának külső átalakulása kísérte. A jó nevű képzőművészek elismeréssel övezett és kellőképpen méltányolt közreműködése az ipari jellegű bábkészítésben nem csupán a bábszínház presztízsét növelte, de bizonyára a laikus családi környezetben is nagy ösztönző erőt jelentett. A fennmaradt visszhangokból arra lehet következtetni, hogy a művészileg értékes, ráadásul technikai és mesterségbeli szempontból is tökéletesen kivitelezett bábok, színpadok és díszletek nemes szárdékú tettekkészséget váltottak ki „használóikból”.

A műkedvelő bábjátékosok mozgalmában Jindřich Veselýnek⁶ jutott a kezdeményező és a vezér szerepe, de hasonló szerepet játszott a Bábszínház Barátainak Csehországi Szövetsége, amely egyébként Veselý kezdeményezésére jött létre 1911-ben, s a bábjátszás első „menedzseri intézményeként” működött. A maga idejében meghatározó befolyást gyakorolt minden, a bábszínház közegében zajló fontos eseményre. Többek között arra törekedett, hogy családi felhasználásra vezessék be a jó színvonalú asztali bábszínházak és bábok ipari gyártását; ez a törekvés számos, bábjátékkal foglalkozó vállalkozás fellendülését eredményezte. A bábok, díszletek és játékok számos készítője közül a következők voltak a jelentősebbek: Antonín Münzberg cége, a Modrý & Žanda (eredetileg Alois Petrus), Jan Král és Eliška Králová vállalkozása, amely később a JEKA márkavédjegyet használta. A bábok sorozatgyártása 1912-ben, az egyedi Aleš-féle bábok megjelenésével indult be; a bábok megformálására Mikoláš Aleš művei gyakoroltak döntő hatást. Az 1913-as évben megjelent a Cseh Művészek Díszletei első sorozata, ez az egyedülálló vállalkozás, melynek során élvonalbeli cseh képzőművészek közreműködésével készült díszletek viszonylag

6 Jindřich Veselý (1885–1939) bábtörténész, bábjátékok szerzője; egész életét a bábjátszás fellendítésének és népszerűsítésének szentelte, a publikációs tevékenységen kívül kiállításokat és szakmai találkozókot is szervezett; munkásságáért külföldön is nagyra becsülték.

A tárlaton a Morvaországi Tartományi Múzeum gyűjteményének legattraktívabb darabjait, főként az ipari úton, nyomtatással készült, cseh eredetű asztali bábjátékokat, díszleteket és bábokat láthattuk.
(Fotók: Jaroslav Blecha és Miglinczi Éva)

nagy méretű litográfiái láttak fokozatosan napvilágot. A két világháború közötti kiterjedt gyártás a nyomtatott színházak vagy díszletek csodálatos együtteseinek sorát eredményezte, amelyek mellett különböző nagyságú és különféle típusú bábok hatalmas mennyisége készült el. Ezzel egyidőben bábjátékok sorozata látott napvilágot, melynek keretében a francia, német és más nyelvekből készült színvonalas fordításokon kívül számos eredeti és értékes cseh bábjáték szövege is megjelent; témaköreik változatosabbak voltak, s jelentős befolyást gyakoroltak a bábszínház sajátosságait jobban

figyelembe vevő korszerű repertoár kialakítására. A libereci kiállítás arra törekedett, hogy az összeválogatott hiteles dokumentumok által a látogatók emlékezetébe idézze és némileg életre is keltse a családi bábszínháznak nevezett különös jelenséget.

(*A múzák szerény hajlékai – a családi bábszínházak*, Észak-csehországi Múzeum, Liberec, 2013. június 6. – 2013. szeptember 1. Forgatókönyv: Jaroslav Blecha, Design:Václav Houf)

Fordította és a jegyzeteket írta:
G. Kovács László

THE MUSES' HUMBLE ABODES – FAMILY PUPPET THEATRES

The Moravian Museum, the North Bohemian Museum and the Naïve Theatre organized an interesting exhibition titled "The Muses' Humble Abodes – Family Puppet Theatres". This exhibition was put on in conjunction with the Mateřinka International Festival in Liberec, a puppet festival for children which takes place in odd-numbered years. The exhibition, displayed in the North Bohemian Museum, presented a close look of the phenomenon of Czech family puppet theatre in the first half of the 20th century from a visual and artistic viewpoint. On display were factory-produced and printed Czech table puppet theatres, scenery and puppets. These were the most attractive and valuable pieces from the Moravian Museum's collections. With this selection of authentic documents, the exhibition in Liberec sought to bring to life the phenomenon of family puppet theatres.